IOAN PĂTRUŢ

ORIGINEA ŞI STRUCTURA ANTROPONIMELOR ROMÂNEŞTI[*]

Cu toată valoarea intrinsecă a numelor de persoane şi importanţa relaţiilor dintre ele şi numele de locuri, a fost şi continuă să fie, la noi, neglijată antroponimia faţă de toponimie. Poziţia privilegiată a toponimiei se explică, măcar în parte, prin valenţele ei specifice în studiul istoriei poporului român, căci dacă ea, în general, reprezintă o adevărată „arhivă" care poate servi la reconstruirea unor epoci îndepărtate din trecutul unui popor (vezi E. Petrovici, *Studii de dialectologie şi toponimie,* 1970*,* p. 241; Iorgu Iordan, *Toponimia românească,* p. 2), însemnătatea ei creşte la noi, unde există puţine informaţii istorice pentru perioadele cele mai importante şi mult discutate vizând teritoriul pe care s-a format şi trăieşte neîntrerupt, până astăzi, poporul român; deci pentru aceste perioade toponimia are un rol deosebit, întrucât ea completează şi, uneori, chiar suplineşte datele istorice.

Există însă, cum se ştie şi cum am mai arătat, relaţii foarte vechi, strânse şi reciproce între antroponime şi toponime: antroponim → toponim: *Turda,* nume de localitate, înregistrat în anul 1075, în cel mai vechi document cunoscut care se referă la realităţi transilvănene (Şt. Pascu, *Voievodatul Transilvaniei,* vol. I, ed. II, Cluj, 1972, p. 19) şi, poate, cel mai vechi oiconim românesc atestat – fost prenume, nume de familie actual; antroponim → toponim → antroponim: *Bucur,* prenume → *Bucureşti* → *Bucureşteanu,* nume de familie. În felul acesta, importanţa numelor de persoane, dacă ele dobândesc şi o dimensiune toponimică, sporeşte considerabil.

Am crezut că este indicat, necesar chiar, să propun şi să iniţiez o acţiune împotriva interesului scăzut faţă de studiul numelor de persoane şi, totodată, a analizelor şi etimologiilor greşite din dicţionare şi alte lucrări de antroponimie românească, vechi şi recente.

În câteva articole, publicate mai ales în „Cercetări de lingvistică", am prezentat o serie de constatări privitoare la deficienţele din lucrările de antroponimie românească şi am făcut propuneri pentru eliminarea acestor scăderi, propuneri pe care le-am aplicat, măcar în parte, în capitolul *Onomastică* din lucrarea *Studii de limbă română şi slavistică* (Cluj, 1974, p. 163-225).

---

[*] Comunicare prezentată la Al IX-lea Simpozion Naţional de Onomastică, Cluj-Napoca, 16-18 octombrie 1990.

DACOROMANIA, serie nouă, VII – VIII, 2002 – 2003, Cluj-Napoca, p. 159-163

În lucrarea *Onomastică românească (= On. rom.),* 1980, mi-am expus o părere asupra structurii numelor de persoane şi asupra originii lor (urmărind, totodată, reevaluarea fondului de origine românească față de elementul alogen) şi am început prezentarea analizei sistematice şi detaliate a derivației antroponimelor, pe care am continuat-o în *Nume de persoane şi nume de locuri româneşti* (1984).

A treia lucrare, *Noi studii de onomastică românească,* continuatoare a celor două precedente (aflată în curs de publicare), caută să cuprindă microsistemele care încheie sistemul derivațional antroponimic pe care îl propun. Chiar dacă unele elemente noi vor fi adăugate de alții sau de mine, pot declara că lucrările menționate cuprind material şi indicații necesare pentru elaborarea unui nou şi corespunzător dicționar etimologic antroponimic românesc (întrucât cele două existente – repet – „sunt departe de a îndeplini condițiile unor lucrări acceptabile”), atât de aşteptat acum în perioada pregătirii, întocmirii şi publicării dicționarelor toponimice ale tuturor regiunilor țării – părți componente ale *Dicționarului toponimic al României.*

Prezența termenului *„structură”* în titlul comunicării mele vrea să arate legătura, strânsă adeseori, între structura numelor şi proveniența lor, alteori, dar nu rareori, structura numelor, a antroponimelor, indică ea însăşi, numai ea, proveniența numelui respectiv.

Când vorbim de originea antroponimelor ne gândim, desigur, în primul rând la condițiile istorice în care s-a petrecut, a avut loc apariția limbii române şi a poporului român.

Prima întrebare ce ne apare este: ce nume am moştenit de la strămoşii noştri traco-daci?

Cercetătorii ne informează că „numele personale purtate de traco-daci erau individuale, patronimicile par să fi lipsit, fiecare persoană avea inițial un singur nume” (I. I. Russu, *Etnogeneza românilor,* 1981, p. 81). Deşi numărul numelor e impresionant de mare: 1 190 de nume [cunoscute] (890 simple, 300 compuse bimembre (*ibidem*), nu se cunoaşte nici un nume traco-dac care să ni se fi păstrat (*Decebal* e nou) şi nici din cele adoptate prin românizare şi grecizare.

De la strămoşii noştri romani nu ni s-a păstrat nimic din sistemul onomastic cu *tria nomina* (cf. *Caius Iulius Caesar*)*,* care era al clasei dominante, ci ni s-au păstrat puține nume antice (unele foste compuse): *Nicoară* < *Nicolaus,* gr. *Nikólaos, Şerbu* < *Servus* şi bisericeşti ca *Sânnicoară* < *Sanctus Nicolaus, Sânziene, Sâmedru* (şi *nb*)*, Sânpetru* etc. (*ibidem*).

Dintre contribuțiile altor limbi la antroponimia românească (în acelaşi timp şi la toponimia românească – pe care nu o urmărim acum) amintim contribuția limbilor slave, a unora dintre limbile slave, mai ales – ca şi în cazul lexicului comun – contribuția limbii bulgare. Să remarcăm însă că a fost exagerată contribuția slavă: „Numele de persoană la români sunt – şi îndeosebi au fost – în majoritatea lor de origine slavă” (E. Petrovici, *op. cit.,* p. 300). Afirmația aceasta se bazează însă pe constatarea lui Ştefan Paşca (*Nume de persoane şi nume de*

animale în Ţara Oltului, Bucureşti, 1936), care, însă, precizează că se referă numai la numele de botez: „Elementele slave constituie cam două treimi din *numele de botez* atestate până la sfârşitul veacului trecut în Ţara Oltului” (*op. cit.,* p. 37). Consider, de altfel, că o asemenea evaluare nici nu este posibilă, din motivul că nu avem un repertoriu complet (sau măcar „suficient”) al antroponimelor româneşti, nici actual, nici din trecut; se adaugă încă un motiv: deficienţele etimologice ale dicţionarelor şi ale altor lucrări de antroponimie românească; eu voi adăuga şi un *alt motiv,* asupra căruia voi şi insista puţin mai târziu.

În urmărirea contribuţiei în discuţie nu ne putem mulţumi cu constatarea vagă: „influenţă/contribuţie slavă”, ci trebuie să precizăm ce fel de slavă: bulgară, sârbo-croată, ucraineană...? Deci studiul contribuţiei slave întâlneşte o altă dificultate: lipsesc dicţionarele etimologice corespunzătoare şi ale limbilor slave – ne interesează în primul rând pentru limba bulgară şi sârbo-croată; şi se adaugă încă o deficienţă, pe care am mai semnalat-o şi la două congrese internaţionale (Sofia şi Leipzig): ne lipseşte un bun dicţionar antroponimic *etimologic* general slav, deoarece dicţionarul lui Franz Miklosich, *Die Bildung der slavischen Personnennamen* (Viena, 1860), cuprinde un număr mic de antroponime şi are o mai însemnată deficienţă, de fapt un defect de principiu şi metodă – pe care iarăşi l-am semnalat –: acela de a căuta şi, din păcate, şi *a găsi* provenienţa (originea) antroponimelor, mai ales a derivatelor, aproape *totdeauna în cuvinte comune,* metodă adoptată şi de alţi lingvişti, slavi, români etc. – printre care şi autorii celor două dicţionare etimologice româneşti –, metodă care a adus grave prejudicii onomasticii.

Referitor la precizarea limbii slave din care provine un antroponim sau altul, consider că e indicat un adaos: „Dacă această precizare este, în multe cazuri, posibilă când avem a face cu cuvinte comune sau cu toponime, orientându-ne: a) după formă şi sens, b) după aria de răspândire a împrumuturilor, c) (în oarecare măsură) după vechimea împrumutării, în cazul antroponimelor aceste criterii sunt mai puţin operante, din cauza marii asemănări formale, în mai multe limbi slave, a antroponimelor şi, în al doilea rând, din cauza circulaţiei şi răspândirii diferite a numelor de persoană faţă de numele comune (căci toponimele au o situaţie aparte). Totuşi criteriile enumerate anterior ne permit să localizăm provenienţa unor antroponime (bg., scr., rusă sau ucr. etc.); în multe cazuri însă formele româneşti trebuie raportate la cele asemănătoare sau identice din mai multe limbi slave” (I. Pătruţ, *Onomastică românească,* Bucureşti, 1980, p. 25-26).

Nu mă voi ocupa aici de numele „întregi” (deci nederivate) de origine slavă, al căror număr este limitat (*Ioan, Pavel, Gheorghe* etc.), care nu ridică probleme în privinţa originii. Derivatele însă ridică probleme, dintre care unele dificile, dacă nu „insolubile”.

Fiind vorba de derivate, este necesară, dintru început, o precizare: „Susţin punctul de vedere că sufixele antroponimelor au acelaşi regim ca şi cele din lexicul comun: nu se împrumută sufixe (nici alte afixe), decât în cazuri excepţionale: ele

sunt vehiculate de la o limbă la alta de cuvintele împrumutate şi extrase, detaşate, din acestea după ce s-au încadrat (fonetic, gramatical...) în sistemul limbii receptoare, devenind elemente ale ei"; ca atare, un sufix de asemenea „origine" este un element al limbii receptoare, nu un sufix împrumutat.

Adaug un criteriu pentru separarea numelor derivate de cele împrumutate, cu mențiunea că m-am orientat după structura morfologică a substantivelor comune româneşti (care, *toate,* au tema din care se derivă consonantică: *fet*-iț-ă; *copil*-aş), deci cred, cu privire la antroponime: dacă tema este vocalică, consider că derivatele sunt formate numai de slavi: rom. *Baia, Boşu-* < sl., cf. bg., scr., *Baja, Bošo.*

În cazul numelor formate de la teme consonantice, statutul de derivat al formelor româneşti nu e clar: sunt ele derivate sau împrumuturi [?]: *Dobrotă* = *Dobr-,* cf. rom. nfam. *Dobr(e)a, Dobre, Dobru* + suf. *-ot-,* sau e un împrumut, cf. bg., scr. *Dobrota;* prin urmare, în asemenea cazuri suntem nevoiți să recurgem la *dubla etimologie;* însă *Albota* = *Alb-ot-a/ă* nu poate fi decât românesc.

„Nu este uşor de a stabili calea de pătrundere a antroponimelor slave în limba română: ca urmare a relațiilor strânse româno-slave; ca urmare a folosirii, câteva secole, a limbii slave (slavone) în biserică, în administrația şi diplomația țărilor româneşti". De fapt, departajarea acestor două categorii de antroponime (cf. „popular", respectiv „cult/cărturăresc" în lexicul comun) nu poate fi tranşantă (cf. *On. rom.,* p. 26).

Oricum, ponderea slavă în antroponimia românească este mare.

După părerea mea, este prea *mare,* dar nu din motive obiective, ci subiective, ale autorilor etimologiilor; mai exact, autorii dicționarelor şi ai altor lucrări ce conțin etimologii ale antroponimelor, etimologii datorate unor condamnabile insuficiențe, cum sunt neaplicarea principiului *etimologiei interne,* valabil şi în onomastică întocmai ca în lexicul comun, şi neaplicarea principiului după care „originea unui cuvânt [respectiv antroponim] trebuie căutată întâi în limba română, în sistemul ei de formare a cuvintelor [respectiv: a antroponimelor]" (DLR, VI, *Introducere*, p. X). Am adus numeroase exemple din DNFR, ca: dacă recunoaşte existența sufixului *-ş-* (notat greşit *-şa-)* în nume precum *Comşa, Focşa, Neacşa, Tomşa, Tripşa,* cele mai multe sunt considerate împrumuturi: „*Borşa:* cf. bg. *Borşa*", deşi există rom. *Bora, Boru (ibidem),* „*Demşa:* ung. *Dömse",* cf. rom. *Dema, Demu (ibidem);* altă categorie de antroponime sunt explicate sau raportate la antroponime din alte limbi, deşi pot fi sau sunt derivate româneşti: *Bungău* [Bung-ău̯], cf. *Bungescu, Bungeşti* (sat), existente în DNFR, e raportat la ung. *bong* [?; < *gomb?*] „nasture", ung. *bungani* „a zumzăi"; altă categorie sunt antroponimele româneşti cu sufixe atribuite altor limbi: „*Ariciuc: Ariciu* [existent în DNFR], cu sufixul ucr. *-(j)uk*" [cf. rom. *-uc-*] etc. etc.

„Neglijarea principiului etimologiei interne a fost determinată şi de ignorarea legăturilor organice dintre antroponimele româneşti, stabilite pe două coordonate, prin cele două elemente de bază: *tema,* segmentul comun al numelor înrudite pe plan lexical; *sufixul*, elementul comun al seriilor corelate pe plan derivațional" (CL, 1986/2, p. 160-161).

Ex.: *Mor-ig-a* nfam. [DNFR toate →], cf. *Mora, Morea, Moru* (DNFR): *Mor-at, Mor-c-oş, Mor-eg-a, Mor-j-an, Mor-oc-a, Mor-og-an* etc.; *-ig-: Bal-ig, Bel-ig-an, Budr-ig-ă, Buj-ig-an, Dăr-ig-ă* etc. (DNFR).

Antroponime româneşti de origine slavă sau formate după model slav, ca *Baia/Baiu, Bocsa, Bocşa, Bancu, Bencu* etc., foste prenume, la slavi şi la români, au devenit la români nume de familie sau supranume din diferite cauze; demodarea lor (trecerea din fondul activ în cel istoric, căci numele de familie şi supranumele se moştenesc doar, nu se şi reactualizează) a determinat o modificare substanţială a antroponimiei, îndeosebi a fondului prenumelor româneşti, care s-a accentuat din secolul trecut, de când s-au introdus şi impus nume latine sau din alte limbi, îndeosebi romanice (franceze, italiene etc.), cu care nu mă ocup aici; ele nici nu pun probleme în privinţa structurii lor.